

«شەرق شامىلى قۇرۇلۇشى» كىتاب نەشر قىلىش تۈرى (1222)
“东风工程” 图书出版项目之1222

جياڭ رۇڭ

كوك ئېۋرى

Kek beri

(1)

بىلەن ھالىق باسپاسى

جياڭ رۇڭ

كوك ءبورى

مەخالىق ناسپاسى

图书在版编目(CIP)数据

狼图腾. 1: 哈萨克文/姜戎著; 穆巴热克等译. ——奎屯: 伊犁人民出版社, 2008. 5 (2010. 6 重印)

(东风工程)

ISBN 978—7—5425—1093—8

I. ①狼… II. ①姜…②穆… III. ①长篇小说—中国—当代—哈萨克语(中国少数民族语言) IV. ① I 247. 5

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2010) 第 124419 号

总 策 划: 努尔泰·克亚斯别克

策 划: 李春光

穆巴热克·阿里耶夫

翻 译: 努尔兰·波拉提

达吾列提江·帕提克

特约编辑: 苏勒坦·依马什

责任编辑: 努尔泰·克亚斯别克

责任校对: 马吾提·夏力甫

狼图腾 (1) (哈文)

姜戎 著 穆巴热克等 译

伊犁人民出版社出版发行

(奎屯市北京西路 28 号 邮政编码 833200)

新疆新华书店经销

新疆新华印刷厂印刷

880×1230毫米 32 开本 8.625 印张

2010 年 2 月第 1 版 2010 年 7 月第 2 次印刷

印数: 1—3720 册

ISBN 978—7—5425—1093—8

定价: 18.10 元

باس جوبالاۋشى: نۇرتاي قىياسبەك ۇلى
جوبالاۋشى: لي چۇنگۇاڭ

مۇباراك اليەۋ
حانزۇشادان اۋدارعاندار: نۇرلان بولات ۇلى
داۋلەتجان باتيخ ۇلى

ۇسننس ەتملگەن رەداكتور: سۇلتان يماش ۇلى
جاۋاپتى رەداكتور: نۇرتاي قىياسبەك ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتور: ءماۋلىت ءشارپ ۇلى

كوك ءبورى (1)

ىلە حالىق باسپاسى باستىرىپ تاراتتى
(كۇيتىڭ قالاسى بيجيڭ باتىس كوشەسى 28-اۋلا)
پوچتا ءنومىرى: 833200
شىنجياڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىندە ساتىلادى
شىنجياڭ شىنخۇا باسپا زاۋودىندا باسىلدى
فورماتى : 1/32 880 × 1230 باسپا تاباعى: 8.625
2010-جىل 2-اي 1-باسپاسى 2010-جىل 7-اي 2-باسىلۋى
تىراجى: 1-3720

ISBN 978—7—5425—1093—8

باعاسى: 18.10 يۋان

الغى سوز

«شعس جەلى يىنچەنەرياسى» — مەملەكەت پەن اۆتونوميالى رايون
بىر تۇتاس جوسپارلاپ، اۆتونوميالى رايوندىق باسپا سوز مەكەمەسى
اتقارۋعا ورنالاستىرعان، خالىق جونىنەن اسا يىگىلىكتى يىنچەنەريا.
مۇنداعى باستى مىندە — اقپارات، باسپا سوز ارقىلى بۇكىل
شىنجاڭداعى ار ۇلت ەگىنشى — مالشىلارعا عىلىم — تەحنىكا
بىلىمدەرىن جالپىلاستىرۋ، ولارعا وزىق مادەنيەت تاراتۋ، سويتىپ، ار
ۇلت ەگىنشى — مالشىلاردىڭ عىلىم — تەحنىكا بىلىمدەرىن ۇيرەنۋى،
ساپالارىن جوعارىلاتۋى ولاردى كەدەيلىكتەن قۇتىلدىرىپ، دوڭگەلەك
داۋلەتتى ورەگە جەتكىزۋ جونىندە اقپارات — باسپا سوزدىڭ الەۋمەتتىك
قىزمەت وتەۋ جۇيەسىن قۇرۋ بولىپ تابىلادى.

بۇكىل شىنجاڭداعى «سان مىڭداغان اۋىل — قىستاققا» كىتاپ،
دىبىس — كەسكىن بۇيىمدارىن جەتكىزۋدىڭ ۇزى «شعس جەلى
يىنچەنەرياسىنىڭ» ماڭىزدى ويىەكتىلەرىنىڭ بىرى. وسى ويىەكتى دە
سوتسيالىستىك جاڭاشا اۋىل — قىستاق قۇرۋ قۇرىلىسىنىڭ اياق
المىسىن، ورتالىقتىڭ اۋىل شارۋاشىلىعى، اۋىل — قىستاق دىقاندەر
قىزمەتى جونىندەگى ورنالاستىرۋنىڭ ماڭىزدى تۇيىنىن وزەك ەتە
وتىرىپ، پارتيانى، وتاندى، سوتسياليزمدى سۇيۋ جونىندەگى، اۋىل
شارۋاشىلىعى، اۋىل — قىستاق، دىقاندەر ۇشىن عىلىم — تەحنىكا
جالپىلاستىرۋ جونىندەگى، دەنساۋلىق ساقتاۋ، دەنساۋلىقتى قورعاۋ
جونىندەگى، زاڭ جالپىلاستىرۋ جونىندەگى، ازامات جاسىنا
تولماعاندارعا ارنالغان يدەيا — مورال قۇرىلىسى جونىندەگى، قوس تىل
وقتىۋى جونىندەگى، ۇلتتاردىڭ ءداستۇرلى وزىق مادەنيەتىن
ساۋلەلەندىرۋ جونىندەگى، كوڭىل اشۋ جونىندەگى، سوتسيالىستىك
جاڭاشا اۋىل — قىستاق قۇرۋ جونىندەگى، دىنگە ماركىستىك كوزقاراستى،
پارتيانىڭ ۇلت ساياساتى مەن ءدىن ساياساتىن جالپىلاستىرۋ
جونىندەگى باسلىمداردى — مىنە، وسى ون تۇر بويىنشا شىعارىلاتىن

باسلىمىمداردى باسپادان شىعارۇۋىمىمداستىرىلىپ وتىر. وسى باسلىمىمدارغا مازمۇنى جاقتان سوتسياليستىك جاراسىمدى قوعام قۇرۇ، سوتسياليستىك جاڭاشا اۋىل-قىستاق قۇرۇ نەگىزگى جەلى، ەگىن-مال شارۋاشلىق رايوندارىندا «ۋىندىرىسى ورەندەگەن، تۇرمىس كۇيى جاقسارغان، اۋىل سالتى ورەنيەتتى، قىستاق كوركى رەتتى دە تازا، باسقارۋى دەموكراتىيالى» ورەگە جەتۋ نىسانا، «ەگىن-مال شارۋاشلىقىمەن، ەگىن-مال شارۋاشلىقى رايوندارىمەن، ەگىنشى-مالشىلارمەن ەتەنە بولۇ» ماقسات، ارۇلت ەگىنشى-مالشىلاردىڭ وقىپ تۇسىنە الۋى، ۇيرەنىپ بىلە الۋى، يىگىلىگىنە جاراتا الۋى پرىنسىپ ەتىلدى، بۇل كىتاپتاردىڭ ءتىلىنىڭ قاراپايىم، مازمۇنىنىڭ ۇعىنىقتى بولۇنا قۇلىشىنىس جاسالدى، تەكىستكە سۆرەت قوسا بەرىلدى، دىبىس تاسپاسى دايىندالدى، ءسويتىپ، كىتاپتاردىڭ عىلمىيلىقى، قولدانىلمالىلىقى، ءبىلىم بەرگىشتىگى جانە قىزىقتىلىقى كورنەكتىلەندىرىلىپ، جاڭا تەحنىكا، جاڭاشا كوزقاراس، جاڭا ءبىلىم ارقىلى ارۇلت ەگىنشى-مالشىلاردىڭ جاڭاشا ويلاۋنا، تىڭ ءۇرىس اشۇنا، كوز اياسىن كەڭەيتۋنە شابىت بەرىلدى جانە كۇش سالىندى. ارۇلت ەگىنشى-مالشىلاردىڭ كىتاپ ساتىپ الۋ، كىتاپ وقۇ قىيىنشلىقى ماسەلەسىن «شىعىس جەلى يىنجەنەرياسىن» جۇرگىزۋ ارقىلى العاشقى ادىمدا شەشىپ، بۇكىل شىنجياڭداغى ەگىن-مال شارۋاشلىقى رايوندارىن كىتاپپەن، دىبىس-كەسكىن بۇيىمدارىمەن قامداۋدىڭ تاپشىلىقى ماسەلەسىن ءونىمدى تۇردە باسەڭدەتىپ، از ۇلتتاردىڭ تاڭداۋلى باسلىمىمدارىنىڭ قامتىلىم كۈلەمى مەن بقپال كۇشىن اناعۇرلىم كەڭەيتىپ، ارۇلت ەگىنشى-مالشى قاۋىمىن ءونىمدى ارتتىرۋعا، كىرىستى مولايتۋعا، عىلمي جولمەن بايۋعا دۇرىس باستاۋ ۇشىن، ءبىز ولارعا اقىلدىق جاقتان ۇتىمدى كومەك جاسالۋىن جانە ولار ۇشىن رۇحاني كۇش ازىرلەنۋىن تىلەيمىز.

شىنجياڭ اقپارات-باسپا ءسوزى بويىنشا «شىعىس جەلى يىنجەنەرياسىنا» جەتەكشىلىك ەتۋ گرۇپپاسىنىڭ كەڭسەسى

رەداكتورىنىڭ ەسكەرتىۋى

بىز اينىلارنىڭ ۇرپاقىمىز با، اللە كوك ۇبورنىڭ ۇرپاقىمىز با؟

كوك ۇبورنىڭ قاسىيەتتەرى جونىدە جازىلغان قىزىقتى حىكايالاردى
وقىيىق .

بۇل قازىرگە دەيىن تورتكىل دۇنيەدە موڭغۇل دالاسىنىڭ كوك
ۇبورىسىن زەرەلەي سۆرەتتەگەن شوقتىعى بىيك بىرەگەي كىتاپ.
بۇل كىتاپتى وقىمىغانىمىزدا قازىرگى زاماندا جاساپ وتىرعان
بىزدەر كوك ۇبورنىڭ قاسىيەتتەرى جونىدە ايتىلغان قىزىقتى
حىكايالاردان بارىشا قىزىقتايتىن بولامىز. بۇل حىكايانىڭ قادىر -
قىمباتى، حىكايانىڭ ۇزى ەندىگارى قايتالانىپايتىن بولپ بارادى.
موڭغۇل اتتى جاساقتارى مەن كوك بورىلەرى وىقاستاپ وتكەن
موڭغۇل دالاسى توزپ كەلەدى، نەمەسە الدەقاشان توزپ ۇبتتى.
كوك ۇبورى جونىدەگى اڭىزدار مەن اڭگىمەلەر جادىمىزدان
كوتەرىلىپ، بىزدەر جانە بىزدەن كەيىنگى ۇرپاقتارغا نەبارى
ۇبورىنى بالاعاتايتىن نەمەسە وعان قارىمىس جاۋدىراتىن جازبالار
انا قالپ بارا جاتىر. ەگەر وسى كىتاپ بولمىغان بولسا كوك
ۇبورى، اسىرەسە موڭغۇل دالاسىنىڭ كوك ۇبورىسى — جۇڭگونىڭ
بايىرى وركەنيەتىندەگى وسىناۋ توتەمدىك نانم مەن جاراتىلىس
ەۋوليۇتسياسىنىڭ قوزعاۋشى كۇشى بەينە الەمدەگى كەيىر كوزگە
كورىنبەيتىن زاتتار سياقتى جەر شارى مەن ادامزاتتان الىستاپ،
بىلۈگە بولمايتىن تىلىسىمگە اينالىپ، ۇبىزدىڭ توعشارلىعىمىز
بەن قاراڭغىلىعىمىزدى ەسكەرتىسز قالدىرا بەرمەك.

سونىمەن، تابىعات تارىلىپ، جاندىلاردىڭ ۇتۇرى جەدەل ازايىپ،
ادامزات قوعامى رۇح جانە مىنەز جاقتان كۇن سايىن قۇلدىراپ بارا

جاتقان بۇگىنگى تاڭدا «كوك بۇرىنى» — كوكجال قاسقىردى نەگىزگى اڭگىمە جەلىسى ەتكەن وسىناۋ ەپوسقا تەڭ روماندى وقۇ — زامانمىزدالى وقىرماندار جونىنەن، راسىندا، عانىبەتتى ءىس. ءالمىساققان بەرى كەلگەن كۇڭزىشىل عۇلامالار بۇرىنى قورقىنىشتى جىرتقىش، پالە باسى قۇبىجىق دەپ قانا ۇلمىزدادى. حانزۇ مادەنىيەتىندە بۇرى جونىندە اعات تۇسىنىكتەر مەن سىڭار جاقىتلىقتار تىم كوپ بولعاندىقتان بۇرى جونىندە كىتاپ جازۇ جانە نىزدەنىستەر جاساۋ ءىپىتى دە مۇمكىن ەمەس بولدى.

وسى كىتاپتىڭ اۆتورى جالڭ رۇڭ مىرزىلعا العىس ايتامىز. مۇنان 30 نەشە جىلدىڭ الدىندا بەيجىڭدىك زىالى جاس قاتارىندا ءوز ەركىمەن شىكى موڭغۇلدىڭ بىر شەتىندەگى ءولسىن سىلھاراسىنا بارعان ول 1979 - جىلى جۇڭگو قوعامدىق عىلىمدار اكادەمىياسىنىڭ اسپىرانتۇراسىنا وتكەنگە دەيىن تابانى كۇرەكتەي 11 جىل تۇردى. سىلھارادا بۇرىنىڭ اپانىنا كىرىپ بولتىرىگىن ۇستاپ باقتى، بورىمەن ءۇيرى ايقاس، ارالاس - قۇرالاس جاسادى، سىتىق - سۇيىقتى ءوزى ۇناتقان بۇرى بولتىرىگىمەن بىرگە وتكىزدى، جاستىق شاعىنىڭ ازاپتى رۇحانى «كوشپەندىلىگىن» باستان كەشىردى. سىلھارا بۇرىسى ونى تارىختىڭ مىڭداغان جىلدىق تۇمانىنان ەرتىپ وتكىزىپ تىلىسىمدەر قۇشاعىنا ەنگىزدى. بۇرىنىڭ اىلاكەرىلىگى مەن اقىلدىلىعى، جاۋگەرلىك قابىلىتى مەن قايتىپاس - قاجىماس مىنەزى، دالالىقتاردىڭ بورىگە بولعان سۇيىنىشى مەن كۇيىنىشى، بۇرىنىڭ ءىلىسىم قۇدىرەتى جالڭ رۇڭ مەن بۇرى اراسىندا ەتەنەلىك قالىپتاستىرعان. بۇرى دالا ۇلىستارىنىڭ تۇپكى تەگى، بۇرى، كىەسى مەن ونەگەسى. بۇرىنىڭ ۇيىمشىلدىعى مەن قاۋىمدىق جاۋاپكەرشىلىگى، ونىڭ پاراساتى، قايسارلىعى مەن ئاپىسقىۇمارلىعى، بۇرىنىڭ موڭغۇل اتتى جاساقتارى جونىندەگى ۇلگىسى مەن سىلھارا ەكولوگىياسىن قورعاۋى، كوشپەندى ھالىقتاردىڭ اتام زامانىنان بەرى بورىگە

تابىنۇى، موڭغۇلداردىڭ تۇسنىبەۋگە بولمايتىن وليكتى دالعا تاستايتىن مەلگى سالتى. سونداي - اق، ءبورىنىڭ ۇلۇى، دىبىسقا قۇلاق ءتۇرۇى، سەلت ەتە قاراۋى، ازىقتانۇى مەن شابۇىلداۋى، ءبورىلى جالاۋ... ايتەۋىر، بورىگە قاتىستى تۇرلىشە قۇبىلىستار اۋتوردى قاتتى قىزىقتىرادى. سونىمەن اۋتور 30 نەشە جىل بويى زەرتتەۋ جاساۋ، ويلانۇ ارقىلى وسى ءبىر ادام مەن تايىعات، ادامشىلىق پەن بورىشتىلىق، ءبورى جولى مەن ءئاڭىر جولى قاتارلى مازمۇنداردى قامتىعان روماندى جازىپ شىققان. جۇڭگو قوعامىنىڭ تۇرپاتى وزگەرىپ، ەگىنشلىك ورەكەنيەت تۇدىرعان ۇلت مىنەزى ۇلتتىڭ وزىنە اۋىر تۇساۋ بولىپ وتىرعان بۇگىنگى تاڭدا وقىمىستى جاڭ رۇڭ ءوز ءومىرىنىڭ تەڭ جارىمىن جۇمىساي وتىرىپ جازعان كەسەك شىعارماسىن اياقتاستىرىپ، «كوك ءبورى توتەمىن» بەينەلەمەكشى بولعان پارىزىن ورىنداۋ ارفىلى «ءبورى جونىندەگى شىندىقتى شىمبايىنا جەتكىزە ايتۇشىعا ايلاندى».

نەشە وندالغان «ءبورى اڭگىمەلەرىنەن» ورىمدەي قابىسقان بۇل كىتاپتىڭ وقىعا جەلىسى شىلەنىستى ءارى شىتىرمان، عاجايىپ ءارى سىرلى بولىپ كەلەدى. وقىرمان كىتاپتىڭ ءار تاراۋ، ءار ەفيزاتىن وقىعان سايىن وقىمىسى كەلىپ، وعان باۋرالا تۇسەدى. موڭغۇل دالاسىندا جورتىپ جۇرەتىن بورىلەر كىتاپتىڭ كەز كەلگەن جەرىنەن ايباتپەن بوي كورسەتەدى. ءبورىنىڭ اڭدۇ، تورۇ، بۇعىنۇ، باس سالۇ سىندى ەرەن ايلاسى، اۋارايى مەن جەر جەلدايىنان شەبەرلىكپەن پايدالانۇى، ءولمىدى كاپەرىنە المايتىن قايسىسپاس قايسارلىعى، بورىلەردىڭ ءوزارا دوستىعى مەن باۋىرمالدىعى، بورىلەردىڭ سايىن دالاداعى كۇللى زاتتارمەن بايلانىسى، ءبىر بەتكەي ءارى سۇيىكىمدى بولتىرىكتىڭ باس بوستاندىعىنان ايرىلعاننان كەينىڭى ماشقاتتى ءوسىپ جەتىلۇ بارىسى ءبار - ءبارى بىزگە ادامزات جانە ادامزات تارىخىنداعى

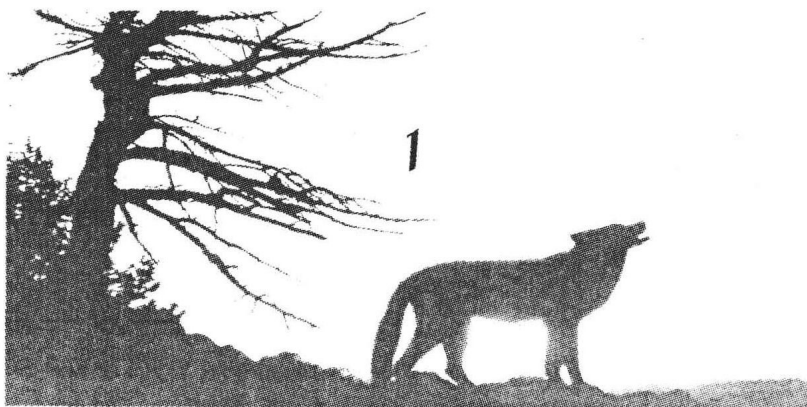

قازىرگە دەيىن شەشم تاپپاي كەلە جاتقان سۇراقتار جونىندە وي سالادى.

كەزىندە موڭغۇلداردىڭ جۇزىنەشە مىڭ عانا اتتى جاساعى نە ءۇشىن ەۋرو - ازيا دالاسىن كوكتەي ءوتىپ كەتە الادى؟ جۇڭخۇا ۇلتارىنىڭ بۇگىن ۇلان - بايتاق تەرىتورىيىلە يە بولۇنىڭ ءتۈپ سەبەبى نە؟ تارىختا، زايىرى، خۇاشيا وركەنيەتى كوشپەندى ۇلىستاردى بويىسۇندىردى ما، جوق الدە، كوشپەندى ۇلىستار ۇزدىكسىز تۇردە حانزۇلاردىڭ قانسىن جالغالاپ وتىرعاندىقتان جۇڭخۇا وركەنيەتى جالعاسۇعا مۇمكىندىك الپ كەلدى مە؟ جۇڭگودالى ات ۇستىندە وتكەن كوشپەندى ۇلىستار ەجەلدەن تارتىپ نەلىكتەن جىلقىنى توتەم ەتپەي، ءبورىنى توتەم ەتپ كەلگەن؟ جۇڭخۇا وركەنيەتىنىڭ ۇزىلمەي جالعاسىپ كەلۋىندەگى باستى سەبەپ جۇڭگودا ەجەلدەن بەرى ۇزىلمەي جالعاسىپ كەلگەن ءبورى توتەمىندىك مادەنيەتتىڭ بولعاندىعىنان با؟ ءبىز جونىندە، دەمەك ءبىز ءوزىمىزدىڭ شۇعىلالى ءارى كونەتوز اتا مەكەنىمىز بەن تارىخىمىزعا، خۇاشيا ۇلتارىنىڭ ايدىلار توتەمىنىڭ سىرى وسى ارقىلى اشىلا ما قالاي دەگەن سۇراۋ تاستاماي، السقا وي جىبەرمەي تۇرا المايمىز. ءبىز ايدىلاردىڭ ۇرپىلىمىز با، الدە كوك ءبورىنىڭ ۇرپىلىمىز با؟

ان بوسۇن

2004 - جىلى مارت

كۋاننۇمدار (ئەيت نۇمدار) وزدەرنىڭ ارعى بابالارىن ەكى اق
ئەيت دەسەدى، كەزىندە ئەيت ولاردىڭ توتەمى بولعان.

— فان ۋىلان «جۇڭگونىڭ جالپى تارىخىنا شولۇ — 1 - كىتاپ»

جوۋ مۇۋالڭ كۋاننۇمدارغا جورىق جاساپ بارغان ساپارىنىدا
ئورت اق بۇرى، ئورت اق بۇعى ولجا الپ قايتقان.

— «خانناما. عۇندار بايانى»

چىن جىن قار كۆركەننىڭ شىنىدە تۇرىپ جالغىز كوزدى
ئۇربىنى بىر ارلان قاسقىرغا تۇرالغان كەزدە موڭغۇل دالاسىندى
بۇرىنىڭ ۋىگمەنىنەن وتەتىندەي وتكىر جانارىن كورىپ قالدى. ول
دەنەسىندەگى تۈكتەرى كىرىپنىڭ تىكەنىندەي ئۇرىپ، جەيدەسىن
تەسىپ جىبەرەتىندەي سەزىندى. بىلىك كاريا قاسىندا تۇرغاندىقتان
قاتتى ۇرەيلەنىپ كەتپەس ەدى، شىلپىلدىغان سۇق تەرگە
مالشىندى. مۇندا كەلگەنىنە ەكى جىل بولغانىنا قاراماستان چىن
جىن موڭغۇل دالاسىندى كوكجال بورىلەردەن ئالى دە قاتتى
قورقاتىن. كازارمادىلى جاناقتان شالعايدىلى تاۋ اراسىندا سونشاما
كوپ قاسقىرغا كەزدەسىپ قالغاندىقتان دەمى دە ئۇزىنان دىرىلدەپ

شىقتى. چىن جىن مەن بىلىك كاريا ەكەۋنىڭ قولىدا مىلتىق تا، قىلىش تا، قۇرىق تا جوق، اۋەلى ۈزەڭگى سىياقتى تەمىر جوق، ەكەۋىندە تەك ەكى تال شىبىرتقى عانا بار بولاتىن. الدا - جالدا قاسقىرلار ولاردىڭ ءىسىن سەزىپ قالار بولسا ەكەۋنىڭ سۈيەگى دالادا قالدى دەگەن ءسوز.

چىن جىن جانە دە دەمىنە ءدىرىل ارالاسا ءبىر تىنىستاپ قويىپ كارىلما بۇرىلىپ قارادى. بىلىك تلى ءبىر جالعىز كوزدى دۇربىمەن الڭ تورعان توپ قاسقىردى قادالعالاپ تۇرعان. كاريا باسەڭ داۋىسپەن: — قوي سىياقتى، نە دەگەن قورقاسىڭ.

سەندەر حانزۇلار قاسقىردان قاتتى قورقاسىڭدار، ويتپەسە حانزۇلار قالايشا دالا سوعىسىندا بلعي جەڭىلىپ وتىرادى، — دەدى. چىن جىن ۇندەمەگەن سولڭ كاريا وعان مويىننى بۇرىپ:

— بۇل رەت شوشىپ كەتىپ جۇرمە، ەگەر بىرەر سىبىس ءبىلىدىرىپ قويساڭ، ونىڭ سوڭى وڭايىعا سوقپايدى، — دەدى سىبىرلاپ. چىن جىن باسىن يزەپ قويدى دا ءبىر ۇس قاردى سىعىمدادى، سىعىمىندالى قار ءبىر كەسەك مۇزعا اينالدى.

قىعاش قارسىداى بەتكەيدە ءبىر توپ قاراقۇيرىق قىرعاللانا جايىلىپ جۇرگەنمەن، ءبىراق ولار قاسقىرلاردىڭ وزدەرىن اڭدۇى سەزبەيتىن سەكىلدى. قاسقىرلاردىڭ تورۋىلىنىڭ ءبىر شەتى ەكەۋى تۇرعان قارا كۇركەگە جاقىنداي ءتۇستى، قىمىلداۋعا دا دارمەنى كەلمەي قالعان چىن جىن مۇز مۇسىنگە اينالىپ قالعانداى.

بۇل چىن جىننىڭ دالادا قاسقىرلارعا ەكىنشى رەت كەزدەسۋى. ءدال سول ساتتە، العاش رەت قاسقىرلارعا كەزدەسكەندە زارەسى ۇشقانداى تلى دا ونە بويى قالتىراى باستادى. ءارقانداى حانزۇدىڭ وسىنداى كۇيگە تاپ بولعاندا زارە قۇنى قالماي قورقارنا چىن جىن كامىل سەنەتىن.

ەكى جىلدىڭ الدىندا چىن جىن بەيجىڭنەن وسىناۋ شەكارا وڭىردەگى مال فەرماسىنا كەلگەندە قاراشا ايمىنىڭ سوڭى بولسى،

ئولس سلھاراسن اپپاق قار قىمتاپ تاستىلان ەدى. زىالى جاستارعا
ازىرلەنگەن كىىز ءۇي اكلەپ ۇلگىرمەگەندىكتەن چىن جىن بىلىك
كارىيانىكىنە ورنالاستىرىلىپ، قوي بلعاتىن بولدى. ارادا ءبىر ايدان
استام ۋاقىت وتكەن كەز ەدى، ءبىر كۈنى ول كارىيىلە ىلەسىپ 80
شاقىرىم شالعايدىلى فەرما ورتالىعىنا بارىپ ۇيرەنۋ ماتەريالدارىن
الدى، وعان قوسىپ ءبىرتالاي تۇرمىستىق بۇيىمداردى دا ساتىپ
الدى. كارىيا فەرما توڭكەرىستىك كومىتەتىنىڭ مۇشەسى بولعاندىقتان
قايتار كەزدە ول جىنالىسقا قاتىناساتىن بولىپ قالىپ قويدى.
ءبىراق، فەرما توڭكەرىستىك كومىتەتى الگى قۇجاتتاردى دەرەۋ
دادۇيلەرگە جەتكىزۋ قاجەت، كەشىكتىرۋگە بولمايدى دەپ نۇسقاۋ
بەرگەندىكتەن چىن جىننىڭ جالعىز ءوزى اتپەن قايتۇنىنا تۇرا
كەلدى. جۇرەر كەزدە كارىيا ءوزىنىڭ ءارى جۇردەك، ءارى جول
تانىعىش ۇلكەن كوك اتىن چىن جىنعا بەرىپ، وعان:

— توتە جولمەن ءجۇرۋشى بولما، ءسوزسىز ارىبا جولمەن ءجۇر،
جول بويى 20 – 30 شاقىرىم جەردە كىىز ءۇيلى قوستار بار، شاتاق
شىقىپايدى، — دەپ قادلەلەيدى.

كوك اتقا مىنگەن سولڭ موڭغۇل جىلقىسىنىڭ ارىنىن
سەزىنگەندەي بولعان چىن جىن اتنىڭ باسىن ەركىن قويا بەردى.
ءبىر كەزەڭگە شىعا كەلگەندە سوناۋ السىتا دادۇي تۇرغان شىلەانۇلا
تاۋى كورىندى. كارىيانىڭ قادلەلەپ ايتقاندارى تارس ەسىنەن شىعەپ
كەتكەن ول 20 شاقىرىمدىق ايلانبا ارىبا جولس جويىپ، دادۇيگە
باراتىن جاقىن جولمەن توتە تارتتى.

كۈن سۇلتا ءتۇستى. ورتا جولعا تامان كەلگەن تۇستا كۈن
سۇيقتان توڭىپ قالىتىرلغانداي كوكجىەكتەن بۇرىسە اسىپ كەتتى.
قارلى دالادىلى ۇسكىرىك ايازدا ۇستىنە كىگەن تونى قوقىيىپ قاتىپ
قالدى. چىن جىن ەكى بىلەگىن قوزعالتىپ كورىپ ەدى، توننىڭ
قولتىعى مەن بەلىنەن سىقىرلاعان دىبىس شىقتى. كوك اتنىڭ
ءۇستى – باسىن اپپاق قىراۋ باسىپ كەتتى، قالىڭ قاردا مالتىققان

اتتىڭ ئجۇرىسى باياۋلاي باستادى. ئبىر - بىرىنە جالعا سا بۇيراتتالغان ادر - قىر قا تاۋسلا بەرمەس، توڭىرەك تەگىس ۋشى - قىرىنا كوز جەتكىسىز يەن دالا. كوك ات ارىننان قايتپاي ئالى دە جەلە جورىتىپ كەلەدى، ئجۇرىسى جاتتىق بولغاندىقتان مىنگەن ادامعا اسا جايلى. چىن جىن دا تىزگىندى بوس ۋستاپ، قالاي قاراي ئجۇرۋىن اتتىڭ ەركىنە قويدى. كەنەت كوڭىلى الدەنگە قوبالجماعانداي بولپ چىن جىننىڭ دەنەسى شىمر ەتە ئۇستى. ول جولدان اداسىپ كەتۋىنەن، كۈن رايى بۇزىلىپ، قارلى بوران سوعۋىنان، اق قار، كوك مۇزدى ايدالادا ئۇسىپ ولۇدەن الاڭدادى. ئبىراق قاسقىردىڭ حاۋپى وينا كەلگەن جوق.

ئبىر سايدىڭ اۋزىنا تامان تايلىغاندا كوك ات اياق - استىنان وىقاستاي باسىپ، مانادان قايشىلاپ كەلە جاتقان قوس قۇلاعىن توبەسىنە تىك ئشانىي ساي اڭعارىنا قاراپ باسىن كوتەرە وسقىردى. قارلى دالادا تۇڭغىش رەت سالت اتپەن السى جول باسقان چىن جىن تايپ كەلە جاتقان قاتەردەن مۇلدە بەيحابار ەدى. كەنەت قوس تاناۋى ۇڭىرەيىپ، كوزدەرى شادىرايىپ كەتكەن اق بوز ات كەلە جاتقان بىلىتىن وزگەرتىپ جولدان شىعپ جۇرۇڭگە ايلاندى. چىن جىن اتتىڭ وىىن تۇسىنبەي تىزگىندى تارتىپ، ات باسىن بۇرىنەي بىلىتقا تۇرالادى. ات بۇرىنەي ئبىر قالپىتى جۇرىسىنەن جاڭىلىپ، شوقىراقتاي باسىپ، الپ قاشتىن راي تانىتتى. چىن جىن قىستىگۈنى اتتى اياپ ئمىنۋدى بىلەتىن. ول تىزگىندى قاتتى تارتىپ اتتى ەركىنە قويا بەرمەدى.

كوك ات ئوزىنىڭ جاسلىغان ەسكەرتۋەلىرىنەن ەش ناتىجە شىعارا الماعان سوڭ قايرىلىپ چىن جىننىڭ مۇيىغىن (كىيز ەتىگىن) تىستەپ الدى. چىن جىن كوك اتتىڭ ۇرەيلى كوزىنەن الدەقانداي قاتەر بارىن سەزگەندەي بولدى. ئبىراق كەشىگىپ قالدى، كوك ات قالشىلداعان بويى ۇرەيلى ساي اڭعارىنا كىرە بەردى.

باسىن وقىس بۇرىپ ساي شىنە كوز جىبەرگەن كەزىندە چىن

جىن قورققانىنان اتتان اۋىپ تۇسۇڭە از قالدى. 40 ادىمداي قاشقىقتىلى بەتكەيدە كەشكى شاپاق استىندا قىلىشق جۇندەرى جالتراپ، ايبات تانتا جالانغداغان ءبىر توپ قاسقىر كورىندى. قاسقىرلار وعان قادالا قاراپ، وڭمەننەن وتەتن وتكىر كوزدەرسن ءشانىپ تۇر. ەڭ بەر جلعىنداعى ۇلكەندىگى بارىستاي، سىراقتارى بەيجىڭ حايۋاناتتار باقشاسىنداعى قاسقىردىكىنەن ءبىر ەسە جۋان، بويى ودان جارم ەسە بىىك، جارم ەسە ۇزىن ارلان قاسقىرلار ەكەن. ءدال وسى ساتتە قاردىڭ ۇستىندە شوقىيىپ وتىرعان ون نەشە قاسقىر كەنەت ورىندارىنان تۇرا قالىستى. ۇزىن قۇيرىقتارسى قىنىنان سۇرىلغان قىلىشتاي قوقايىتىپ، ادىرناداعى اتىلعالى تۇرغان جەبەدەي بىىكتەن كوز تاستاپ، لاپ قويۇعا ءازىر تۇر. توپ ورتاسىندا ءبىر اقشۇلان كوكجال تۇر. ونىڭ موينى، كەۋدەسى جانە قۇرسىلىق كۇمىستەي جالتىلدايدى، ۇشقىن شاشقان كوزىنەن قاھار بىلىنەدى. توپ قاسقىر 30 - 40 تاي بار. كەيىن چىن جىن وسى قاسقىرلاردىڭ ءجۇرسى - تۇرسىن بىلىك كاريىلعا ايتقاننىندا، كاريىا ماڭدايىنداعى تەرسىن سۇق ساۋساعىمەن سۇرتە وتىرىپ: «قاسقىرلار بالكىم كەڭەس قۇرىپ جاتقان بولۇى مۇمكىن، جوتانىڭ ارعى بەتىندە ءبىر ءۇيىر جىلقى جايلىىپ جۇرگەن بولار. الگى كوكجال سول جىلقىلارعا تىسۋدىڭ جوسپارسىن ايتىپ جاتسا كەرەك. ءبىر ءتاۋىرى ولار اشىققان قاسقىر مەس ەكەن، اش قاسقىردىڭ ءجۇنى جالترامايىدى» دەگەن بولاتىن.

چىن جىن قاس قاعىم ارالىعىندا ەشتەمنى سەزبەيتىن بولىپ قالدى. ونىڭ جادىنىداعى سوڭعى تۇيىسىگى توبەسىنەن ءبىر قورقىنىشتى دىبىس زۇەتتىپ وتكەندەي بولدى، بۇل دىبىس كۇمىس تەڭگەنى ۇرلەگەندە شىعاتىن بولىمىسىز ءدىرىل ارالاس سىڭىرعا ۇقسايتىن. بۇل ونىڭ جانىنىڭ توبە سۇيەگىن تەسىپ شىققانداى سۇيەككە ۇرىلغان دىبىس بولار. چىن جىن ۇزىن الدەنەشە ون سەكۋند بويىنان جانى شىعىپ، قۇر سۇلدەسى قالعان ولەكسەگە

اينالىپ قالعانداي سەزىندى. ارادا كوپ ۋاقىت وتكەننەن كەيىن چىن جىن سول رەت توپ قاسقىرغا كەزىككەننەن ەسەنە تۇسرگەننەن بىلىك كاريا مەن ونىڭ كوك اتىنا ەرەكشە العىس جاۋدىرىپ ءجۇردى. چىن جىن اتتان اۋىپ تۇسپەدى. ويتكەنى ونىڭ استىندىلى اتى جاي ات مەس، ول بورىلەر مەن سايىس بارىسىندا ەسەيىپ، ابدەن ءتىس قاقىتى بولعان سايات اتى ەدى.

باسقا قاتەر تونگەن ءدال وسى ساتتە كوك ات ەرەكشە جايباراقات كۇيگە اۋىستى. ول بەينە توپ قاسقىردى كورمەگەندەي نەمەسە قاسقىرلارنىڭ اراسىنا وقىس كىرىپ بارعانداي ءوز جولمەن باياۋ بىلگەرىلەپ وتىردى. اسىپ - ساسپاي، اياق العىسىنان جاتىلماي ەر ۇستىندە وتىرعان يەسىن ورنىقتى الپ ءجۇردى. بەينە توبەسىنە ستاكانداردى قاباتتاپ قويغان سەرىكشىلەردەي چىن جىندى ۇستىنە ءتۇپ ءتۇزۇ، مىقتى وتىرەمىزىپ، ءبىر جەلىنا اۋىپ كەتىپ قاسقىرلارنىڭ ورتاسىندا وماقاسۇننان ساقىتادى.

ءسرا كوك اتنىڭ باتىلدىعى مەن اقىلى چىن جىننىڭ بويىنان شىعەپ كەتكەن جانىن قايتارىپ اكەلگەن شىعار نەمەسە ءتاڭىرىنىڭ ساۋابى ءتىپ مەزگىلىنەن بۇرىن جازا باسىپ، اسپانغا ۇشىپ كەتكەن جانىن ورنىنا قايتا سالىپ قويغان بولار. چىن جىننىڭ سۇنىق كەڭىستىكتە نەشە وندىلعان سەكۈند قالىقتاي ۇشقان جانى دەنەسىنە قايتا كەلىپ قونعاندا، ول بىلى جانىپ ءوزى قايتا تىرىلگەندەي سەزىندى، ءارى وتە بايسالدى بولدى.

دەنەسىن بارىنشا مىقتى ۇستاپ، ەردە تاپچىلماي كەلە جاتقان چىن جىن كوك اتقا ەلىكتەپ بارلىق جىگەر - قايراتىن بويىنا جىنادى. توپ قاسقىردى ەلەمەگەن قالىپپەن بەر جاقىتالى قاسقىرلاردى كوزىنىڭ قۇيرىعىمەن شولپى ءوتتى. ول موڭغۇل دالاسىندىلى قاسقىرلارنىڭ جىلدامدىعىن، 30 - 40 مەتر ارالىقتىلى نىشانغا بىرنەشە سەكۈندتا جەتەتىنىن ابدەن بىلەتىن. ادام مەن قاسقىرلار ارالىعى بارغان سايىن جاقىنداي ءتۇستى، چىن جىن

ۋوزىنىڭ قورقاتتىمىن بىلىدىمەن ۋە ۋوشىن بەينە جۇڭگى لياڭنىڭ قاڭشىراپ قالا قورغانىدا تۇرىپ ايلامەن ولەڭ ايتقاننىداي جاننىدا قاھارلى قالماڭ قول، ارتىندا ايبارلى اتتى جاساق تۇرغانداي بەينە كورسەتۋ قاجەت ەكەننىن ابدەن بىلەتتىن. تەك وسلاي ەتكەندە عانا موڭغۇل دالاسىندىلى جىرتقىش قاسقىرلاردى توسىپ قالغۇعا بولاتتىن - دى.

توپ شىندەگى ۋداۋ كوكجال موينىن بۇرىپ ارت جلعىندىلى بەتكەيگە قاراپ ەدى، قاسقىرلاردىڭ ۋبارى ۋشكىر قۇلاقتارسىن رادار سەكىلدى كوكجال قارلغان جاققا بۇردى. بورىلەر تەگىس كوكجالدىڭ بۇيرىمىن كۈتىپ تۇر. ۋباراق وسى ۋبىر مىلتىعى دا، سويلى دا جوق سالت اتتىنىڭ جۇرەك جۇتقانداي توپ قاسقىردىڭ جاننىنان قاننىن - قاپەرسىز ۋوتۋى كوكجالدى دا، باسقا بورىلەردى دە سەزىكتەندىردى.

كەشكى شاپاق بارا - بارا ۋوشتى. اتتى ادام توپ قاسقىرعا جاقىنىداي ۋتۈستى، وسى 30 - 40 ادەمداي ارالىق چىن جىن جونىنەن ومىرىندەگى ەڭ قاتەرلى، ەڭ ۇزاق ساپار ەسەپتەلەتسىندەي ەدى. كوك ات تلى بىرنەشە ادىم ىلگەرلىگەندە چىن جىن كەنەت ۋبىر قاسقىردىڭ تۋ سىرتىندىلى قارلى بەتكە جۇگىرىپ وتكەننىن بايقادى. بۇل قاسقىر قالايدا ۋوزىنىڭ تۋ سىرتىندا توسقاۋىلىدىڭ بار - جوعىن بىلۋگە الگى كوكجال جىبەرگەن شولعىنىشى ەكەننىن چىن جىن ۇعا قويدى. وسى كەزدە ەندى عانا ورنىنا ۋتۈسىپ، دەنەسىن جىلتقان جانى تلى دا بويىنان شىعپ كەتكەندەي بولدى.

كوك اتنىڭ ۋجۇرىسى قالىپسىزدانا باستالغانداي بولدى. چىن جىننىڭ ەكى ايلعى، اتنىڭ دەنەسى ۋبىر - بىرىنە قوسىلىپ قالشىلداپ، بىردەن ۇرەي ۇستىنە ۇرەي قوسىلىپ قاتتى قورقىنىش شىندە قالدى. كوك ات قوس قۇلاعىن ارتىنا تىگىپ الگى شولعىنىشى قاسقىرعا دەن قويدى. شولعىنىشى قاسقىر ۋمان - جايىدى انىقتالغانشا اتتى كىسى توپ قاسقىرعا تاياپ باراتتىن ەدى. چىن جىن